

СИМОН СИМОНОВИЋ*

БИБЛИОГРАФИЈА И ОСНОВНИ БИОГРАФСКИ ПОДАЦИ [ЛАЗАРА МАРКОВИЋА]**

Лазар Марковић рођен је 8. 9. 1882. године у Београду, од оца Петра (родом из Параћина) и мајке Стане, рођене Петровић. Основну, „теразијску“ школу завршио је 1893, а Трећу мушку гимназију 1901. Правни факултет (економско-политички одсек Правничког факултета српске краљевске Велике школе) уписао је 1901, а дипломирао 17. 6. 1905. Од 1905. до 1907. радио је као приправник деловођа у пореској управи Министарства финансија. Правне студије наставио је на Универзитету у Берлину од 1907. до 1909. године. На истом универзитету докторирао је 17. 2. 1910, код професора Јозефа Колера. Његова докторска дисертација, иначе објављена исте године на немачком језику у Берлину, гласи: *Das Problem der Sonderrechte der Körperschaftsmitglieder* (*Проблем посебних права чланова корпорације*).

Први научни рад објавио је 1906. године у Београду (*Менично јемство* – студија из Меничног права). Године 1910. изабран је за доцента Правног факултета, а 1914. за ванредног професора. На Правном факултету остао је до 1920. године. Његова главна правна дела су: *Хијоџекарно право* (1911), *Грађански законик Краљевине Србије*, с кратким објашњењима (1913) и систем грађанског права – *Општи део* и *Сиварно право* (1912), *Породично право* (1920) и *Наследно право* (1930).

Политиком почиње да се бави 1910. године, као присталица Радикалне странке. Већ наредне године постао је главни уредник радикалског часописа *Дело* и стални политички сарадник листа *Самоуправа*. У Женеви је покренуо политички лист *La Serbie*, који је два пута месечно излазио на француском језику. У крађој и недовршеној *Библиографској ноћи*, писаној у трећем лицу, највероватније 1940. године, на француском језику (Марковић је писао и објављивао на српском, француском, немачком и енглеском је-

* Симон Симоновић, књижевник, дипломирани правник.

** Текст је штампан као поговор уз књигу Лазара Марковића *Облигационо право*. Захваљујемо аутору и издавачу што су дали пристанак за објављивање у *Аналима*.

зику, а служио се и италијанским), он највише говори о својој политичкој делатности. Тако истиче да издања листа *La Serbie*, за годишта 1916, 1917, 1918. и 1919. „представљају најбоље изражену документацију српског и југословенског националног програма на пољу мисли и разума“.

Занимљиво је да се због листа *La Serbie* Марковић политички сукобио и разишао са двојицом својих колега, професорима Правног факултета у Београду. Најпре са др Божидаром Марковићем због његовог захтева да се лист назове *La Yougoslavie*. „Одговорио сам да појам Србија није у супротности са појмом Југославија, ако се лојално и трезвено ради на уједињењу свих Јужних Словена.“ Са др Живојином Перићем, иначе другим кумом из првог брака (у другом браку Перића је „заменио“ др Момчило Нинчић), који му је био професор Грађанског права, Марковић је дошао у сукоб због једне његове изјаве, дате у Цириху, у којој је напао српску, радикалску владу, што је увукла Србију у рат, несрећан по последицама за народ у Србији, и за Србију као државу. „Перић није знао“, забележио је касније Марковић, „да сам га ја по повратку у земљу, у 1919. години, био заштитио од сваког кривичног гоњења због његових несмотрених изјава у Швајцарској.“

Марковић је себе сматрао „верним и оданим пријатељем Николе Пашића“, наглашавајући да су његове идеје и савети били често одлучујући за Радикалну странку „у свим тешким питањима како унутрашње тако и спољашње политике“. Био је министар за Уставотворну скупштину (1920–1921), министар правде (1922–1923. и 1939–1941), делегат Краљевине Југославије у скупштинама Лиге народа (1923, 1925, 1927), од 1927. до 1930. делегат је у Комитету за арбитражу и безбедност у Женеви и на припремној конференцији о разоружању. За народног посланика, на листи Радикалне странке, биран је 1925, 1927. и 1938. године.

У Београду је 1933. године покренуо лист *Београдски дух*, који је излазио два пута месечно на француском језику, „али после шест месеци излажења, тај лист је, услед сувише строге превентивне цензуре престао да излази“. Године 1939. покренуо је радикалски лист *Дело*, са жељом да уједини све радикале „тренутно растурене“. Последњи, 78. број *Дела*, у импресуму има датум: 6. април 1941. године.

Политички списи Лазара Марковића односе се на унутрашњу и спољну политику Србије и Југославије. На француском језику објавио је три књиге: *La Serbie et l'Europe 1914–1920* (*Србија и Европа 1914–1920*, Женева, 1920), *Le désarmement et la politique de Belgrade 1922–1932*, (*Разоружање и политика Београда 1922–1932*, Париз, 1932) и *La politique extérieure de la Yougoslavie 1933–1936* (*Спољна политика Југославије 1933–1936*, Париз, 1936).

На српском језику објавио је две књиге. Његова *Полиџика* (Београд, 1925), коју, занимљиво, не помиње у *Библиографској ноћи*, представља критику владе Љубе Давидовића, пре свега начин споразумевања с Хрватима. За књигу *Југословенска држава и хрватско њињање 1914–1929*,¹ која је штампана 1935. године истовремено у Београду и у Загребу, Марковић каже да „представља најзанимљивију и најбоље документовану студију развита односа између Срба и Хрвата у сједињеном краљевству“.

Други светски рат Марковић је провео у Београду. Значајан је податак, који се први пут јавно износи, да су га Немци два пута хапсили, 1942. и 1943. године. Зна се да је био један од 533 потписника „Апела српском народу“, објављеном у *Новом времену*, 13. августа 1941. Познато је и да је септембра и октобра 1944. године, са другим опозиционим личностима, учествовао у стварању Одбора опозиционих странака и да је написао „Меморандум“, односно „Декларацију удружених српских странака“, намењену савезницима.

Ухапшен је 10. 11. 1944. да би се појавио као оптужени, у процесу Дражи Михаиловићу. У том процесу, осуђена су још тројица професора Правног факултета у Београду: др Слободан Јовановић, др Момчило Нинчић и др Коста Кумануди. Лазар Марковић је осуђен на шест година затвора с принудним радом и одузимањем свих политичких и грађанских (сем родитељских) права у трајању од три године, уз конфискацију целокупне имовине. Најпре, као потписник „Апела српском народу“ (због чега је Кумануди добио осамнаест месеци затвора), а највише због студије о односима Срба и Хрвата. Тако је он први интелектуалац у Другој Југославији који је осуђен због расправе коју је написао а коју није објавио.²

Свих шест година одробијао је у Сремској Митровици, и један дан више, не желећи да изађе из затвора док му се не врате рукописи. Поново је ухапшен 28. 9. 1954. и у Централном затвору провео три месеца. Разлог је био то што се ректор Сорбоне обратио југословенским властима да му издају пасош, јер је у Француској требало да одржи предавања из међународне политике. Из затвора је пуштен када се тешко разболео. Умро је 15. 4. 1955. у Београду, у стану своје сестре.

За собом је оставио више од 7.000 страна необјављених рукописа, који су настали у периоду од неколико деценија, а које је

1 Репринт издање ове Марковићеве књиге појавило се у Зрењанину 1991. године, а две године касније објављена је, на основу рукописа, његова књига *Парламентарно право*.

2 Књигу *Срби и Хрвати 1914–1944* (Београд, 1993) приредио је аутор ове библиографије на основу превода рукописа Лазара Марковића на француском и енглеском језику, јер му је оригинални рукопис био одузет.

он скривао, дајући их пријатељима (неки су однети у иностранство), тако да је тешко дати потпун попис.

У његовој заоставштини налази се грандиозан систем српског грађанског права: *Општи гео* (435 прекуцаних страна), *Сиварно право* (630), *Облигационо право – Општи гео* (447), *Облигационо право – Посебан гео* (519)³ и *Породично право*.

На француском језику остао је рукопис *Царство права – Оглед о положају права у људској култури* (198), писан крајем четрдесетих година. На српском језику написао је *Политичку историју Југославије, I и II гео* (529 и 347), на којој је, што се види у записнику са саслушања на суђењу, радио 1941. године. На француском језику остали су: *Владавина Павла Карађорђевића* (248), *Од Србије до Југославије* (400) и припремљена за штампу студија *Никола Пашић* (322). На енглеском језику Марковић је написао *Ревизију устава* (144), на српском *Историју Србије 1903–1918*. (писао ју је у затвору, у мањим свескама и на клозет-папиру). Остало је сачувано и десетак његових политичких чланака мањег обима.

Најзад, ту су и *Успомене*, које је почео да пише 15. августа 1946, у затвору у Сремској Митровици. Обухватају период од 1892. до 1941. године и имају око 1.400 страна. У њима се осврће и на тројицу угледних професора Правног факултета. О др Глигорију Гершићу, „чувеном правнику, професору Универзитета, бившем министру и радикалском прваку“, Марковић пише дирљиво и са много уважавања. О свом колеги, др Томи Живановићу, пише мало заједљиво и наводи његов „малер“ да од универзитетског савета не буде *пошврћен* за професора и да остане доцент, све до краја рата, до 1919. године. Наиме, Марковић је 1914. године „био потврћен“ за ванредног професора, „а Тома је сносио последице једне своје непажње, да се тако најблаже изразим“. Реч је о афери са „подметнутим грлом“ на коњским тркама у Београду, о којој је Живановић дао правно мишљење.

Највредније су, барем што се тиче правне теорије, полемике које је Марковић водио са Слободаном Јовановићем. Обе су занимљиве и са данашњег гледишта. Прва се односила на проблем постанка и карактера Краљевине СХС. Делом је уврштена у *Сабрана дела* Слободана Јовановића, а потпуније је дата у књизи Лазара Марковића *Југословенска држава и хрватско питање 1914–1929*. У суштини спора јесте разлика у схватању фактичке и правне државе. Одбацујући мишљење Слободана Јовановића да је Краље-

3 На основу писма које је Марковић 17. 6. 1938. послао Ристи Симоновићу у Врање, у коме пише о свом раду на *Облигационом праву*, може се закључити да је рукопис завршио пре избијања рата.

вина Србија морала претходно пропасти да би се омогућило стварање уједињене краљевине, Марковић напомиње да „наука Државног права зна само за државу, а не за два типа државе: *фактичке* и *правне државе*. Ми имамо утисак да је Јовановић подлегао утицајима загребачких идеја о нагодбама које су политички можда разумљиве, али које се не могу правдати науком Државног права нити пак начином постанка наше Краљевине.“ Ова полемика вођена је 1920. године и наставак је разговора у Уставној комисији коју је формирао Стојан Протић, као министар Конституанте у влади Миленка Веснића.

Друга њихова полемика односи се на питање распуштања Скупштине. Остала је „непозната“, а вођена је на страницама *Политике* 1924. године. У *Успоменама* Марковић истиче Јовановићеву ерудицију, „леп глас научног ауторитета“, чије ће дело о Уставном праву послужити као врло користан уџбеник „не само за студенте права него и за највећи број наших политичара“. Каже да га Слободан Јовановић није волео „ни као ђака ни као наставника“ и о њему говори као о великом противнику радикала, борнику династије Обреновића и противнику парламентарног система.

Марковић детаљно износи политичку позадину ове полемике, односно покушај Николе Пашића да 1924. године убеди краља Александра у неопходност распуштања Скупштине. По налогу Пашића, Марковић је написао „једно такорећи стручно правно-политичко мишљење да треба ићи на изборе, тј. консултовати народ“, које се заснивало на одредбама устава и на парламентарним обичајима у демократским земљама, у првом реду у Енглеској. „Главна питање је било: ко ће вршити изборе? То питање је решено у Енглеској тако да увек врши изборе она влада која је на ’управи земље’.“ О овој полемици Марковић је записао следеће: „Ја сам био пажљив према Јовановићу, и са свима дужним обзирима према његовом научничком гласу, као и према своме бившем професору. Ја сам доказао да Јовановић нема право, и он је то морао признати, и више се није овако експонирао противу радикала.“

Овим се затвара круг, онако како га је исписао Лазар Марковић, у коме један од најплоднијих класика српског права говори о другим класицима, својим савременицима.

На крају, највећи део *Успомена* је прекуцан, с незнатним исправкама које је Марковић унео графитном оловком. Можда није имао жељу или времена да тамо где није био сигуран, додуше ретко, у одређене датуме, чак и имена („не сећам се тачно...“, „мислим да је...“), накнадно проверава и исправља. Рукопис *Облигационог права* Марковић је до ситница поправио.